

Əli Nəzmi yaradıcılığında qadın hüquqlarının müdafiəsi

“Molla Nəsrəddin” məktəbinin nümayəndələri qadınların hüquqlarına, onlara qarşı olan zorakılığa, ailədə mövqelərinə xüsusi fikir verirdilər. Jurnalın ən ciddi problemlərindən biri də qadın azadlığı problemi idi. Ədiblər ən çox problemi qadının çarşabdan azad olması kimi görürdülər. Cəmiyyətdə qızların təhsilinin qayğısına qalır, onların qoca kişilərə əvə verilməsini, çoxarvadlılığı, siğə və mütə nikahlarına, əsarət və hüquqsuzluğa qarşı çıxış edirdilər.

Ə.Nəzminin müqayisəli təhlil metodundan bəhrələnərək, ictimai sferadakı kataklizmləri müqayisəli şəkildə təqdim etməsidir. Misal üçün, “Qız nədi, məktəb nədi, ey qızım axmaqlama. Biz deyilik ki, cuhud, erməni sarısaqlama” deyən mütəfəkkir bir sıra sosial məsələləri ümumiləşmiş şəkildə qaldırır. Burada birinci aspekt qızların təhsil, bütövlükdə, ictimai hüquqsuzluğudursa, digər tərəf başqa millətlərin nümayəndələrinin qızlarının maariflənmək imkanını, beləliklə tərəqqiyə can atmalarını göstərməkdir.

Ə.Nəzmi irsində sosial problemlərin geniş spektrində qadın gender məsələsi xüsusi çəkiyə malikdir. Bunun da əsas problemin Azərbaycan cəmiyyəti üçün ənənəvi olması, bütün dövrlər üçün aktualıq kəsb etməsidir. Belə ki, ictimai həyata dair düşüncələrini bədii şəkildə gətirən fikir sahibləri, bu məsələlərə müraciət etmək zərurəti ilə üzlaşırdılar. Ə.Nəzmi də sosial sifariş kimi çıxış edən qadın problemlərinə, gender aspektinə böyük diqqət yetirmişdir. Konkret nümunələrə istinad edərək, deyilənləri əsaslandırmaq məqsədəuyğun olardı.

“Hər həqqdə yeksan olacaqdır kişi-arvad” deyən Əli Nəzmi cəmiyyətdə gender balansının gözlənilməsini bir ideya kimi irəli sürmüşdür. Qadın-kişi bərabərliyinin gözlənilməsini Ə.Nəzmi mücərrəd təsəvvür etməyib, buna aparıcı yolu da aydın göstərmişdir. Belə ki, qadınların kişilər ilə eyni haqlara malik olmasını mütəfəkkir birincilərin maariflənməsində, cəmiyyətə daha fəal inteqrasiyasında görür. “Hətta olacaq Zalxa da, Məsumə də azad, qızlar gedəcək məktəbə, çarşaf olaraq yad”. Bu beytdən görüldüyü kimi, Ə.Nəzmi cəmiyyətdə təkamül istəyində olmuş, insanların təfəkküründə yeniləşməyə böyük inam bəsləmişdir. Birmənalıdır ki, həmin dövrdə qadınların hüquqlarının təsbiti, bütövlükdə, toplumun gelişməsindən birbaşa asılı idi. Başqa sözlə, ənənələrin hakimi olduğu bu epoxada qadın haqqının güclü cins tərəfindən baş verdiyindən, onun gözlənilməsi də həmin təbəqədən gözlənilməli idi. Bu məsələlərin problematikasını düzgün dəyərləndirən Ə.Nəzmi fəlsəfi duyumlu mütəfəkkir adlandırmaq onun irsinə verilən dəyər kimi qiymətləndirilməlidir. Belə ki, dövrünün problemlərini əlahiddə deyil, kompleks, ümumcəmiyyət kontekstində nəzərdən keçirməklə Ə.Nəzmi tək-cə və ümuminin, qanunauyğunluqlardan irəli gələn faktorlar ilə təsadüfi meyillərin dialektikasını işləyə bilmişdir. Qızların-gələcək insan tərbiyəçilərinin elmə, təhsilə həsrət qalmalarını ictimai problem kimi səciyyələndirən Ə.Nəzmi onların maariflənməsini cəmiyyətdəki bir çox qüsurların aradan qaldırılmasının mühüm şərti kimi dəyərləndirir.

Fəlsəfə elmləri doktoru Dilərə Müslümzadə ənənəvi dəyərlərin rolu haqqında yazır: “Azərbaycanda müasirləşdirilməyə istiqamət, vətəndaş şüuru necə müasirləşməlidir, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması hansı yolla davam etdirilməlidir və orada ənənəvi dəyərlər hansı yeri tutmalıdır kimi suallara maraq doğurmuşdur.

Vətəndaş şüuru və ənənəvi dəyərlər problemi fəlsəfədə, sosiologiyada və etikada ən mürəkkəblərdən biridir. Belə ki, yeni zamanın ənənəsi, vətəndaş cəmiyyəti üçün ənənəlilik və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına gec keçən ölkələr üçün ənənəlilik mövcuddur və buna görə də ənənə burada Avropa ölkələri ilə müqayisədə fərqli dərk edilir. Məhz bu səbəbdən, biz həmin problemin ziddiyyətinin çətinliklərini teziz şəkildə əks etdirmək istərdik.

Birincisi, müasir dövrdə ənənə çox vaxt qorunması vacib olan dəyər kimi qəbul edilir, hətta bir çoxları elə hesab edirlər ki, o, qloballaşma proseslərində birliyə öz eyniliyini qoruyub-saxlamağa imkan verəcək. Lakin qloballaşma şəraitində bir çox eyniliklərin fərdiliyində uyğunlaşma prosesi artır, eyniliyin labirintində azad seçimdə tələbat yüksəlir. Burada ənənə dəyər kimi nəzərə alınmalıdır, amma seçimdə köməklik göstərə bilməz.

İkincisi, ənənə, birinci növbədə, sosioloji nöqtəyi-nəzərindən öyrənilməlidir. Xalq, ailə, individ ənənələrinin münasibət obyektinə etnososioloji tədqiqatların aparılması lazımdır. Müəyyən hərəkət və fəaliyyətin tələbi kimi sayılan ənənəni, dəyərlər kimi qəbul olunan ənənələrdən fərqləndirmək zərurəti ortaya çıxır. Bu fərq etik-sosioloji tədqiqatların köməkliliyi ilə araşdırılmalıdır.

Üçüncüsü, vətəndaş dəyərlərinin və vətəndaşdan öncəki dəyərlərin əlaqələrinin müqayisəli təhlilini aparmaq lazımdır. Avropa təcrübəsindən fərqli olaraq, bizim ənənəvi dəyərlərimiz heç də həmişə onlarla müntəzəm bağlı deyildir. Məsələn, Avropada vətəndaş cəmiyyətinin formalaşma dövründə bir çox ölkələrdə din milli kontekstə daxil edilmişdi, ən azı, qulluqlar milli dildə aparılırdı (İngiltərədə - anqlıqlıq, Fransada - hugenotluq, Almaniya - protestanlıq və s).

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Latın dilinin və dinin dəyişməz şəkildə qorunub-saxlanıldığı Avropa ölkələrində vətəndaş cəmiyyəti gec formalaşmışdır (İtaliya, İspaniya). Bu ölkələrdə universitetlərin hələ XII, XIII əsrlərdə fəaliyyətə başlamaları da bu vəziyyəti aradan qaldıra bilmədi”.

Ə.Nəzmi haqlı olaraq, bu qənaətdə idi ki, qızların təlim-tərbiyəsi yalnız xalqın mövcud ənənələri çərçivəsində deyil, həm də məktəbdə, təhsil prosesində aparılmalıdır. Başqa sözlə, qızlar geniş dünyagörüşünə malik olmalıdırlar ki, onların tərbiyəçisi olacaq uşaqları da müasir tələblər çərçivəsində şəxsiyyət kimi formalaşsınlar.

Burada diqqətəlayiq hesab etdiyimiz digər aspekt qızların maariflənməsinə həm də bütövlükdə, ictimai münasibətlər sisteminin yeniləşməsi, daha humanist ruhda təşəkkül tapması prizmasından baxılmasıdır. Ə.Nəzmi belə düşünməkdə yanılırdı ki, zərif təbəqənin təfəkküründə baş

verəcək təkamül cəmiyyətdə harmoniya yaradılmasının özəyi ola biləcək ailədaxili qarşılıqlı anlaşmanın əsas şərtlərindən biridir. Dərindən düşüncə mahiyyəti vardiqda bu tezisin klassik səciyyəvi daşdığı, nəinki Ə.Nəzminin fəaliyyət göstərdiyi epoxada, eləcə də, sonrakı dövrlər üçün aktuallığını hiş etdiyi birmənalıdır. Bu aşkar faktıdır ki, ailədaxili münasibətlər kompleksi tərəflərin dünyagörüşü səviyyəsindən və bundan irəli gələn daxili mədəniyyətindən birbaşa asılıdır. Bu baxımdan, əgər zərif cinsin təmsilçiləri zor prinsiplərdən əziyyət çəkən tərəf olmaqla yanaşı, gələcək ailə başçıları - övlətlərin (oğulları) tərbiyəçiləri kimi mühüm sosial funksiya daşıyırlar. Ə.Nəzmi bunu nəzərə alaraq cəmiyyətin tərəqqisini qızların təhsili və maariflənməsi ilə əlaqələndirir.

Beləliklə, deyilənlərin ümumiləşməsi kimi qeyd etmək olar ki, Ə.Nəzmi Azərbaycan cəmiyyəti üçün həmişə aktuallığını saxlayan qadın hüququ, gender tarazlığı problematikasını tək-cə yaşadığı dövrün kontekstində deyil, bütün dövrlər üçün səciyyəvi ola biləcək aspektdə işıqlandırmışdır. Məhz bu xüsusiyyətlər Ə.Nəzminin klassik mütəfəkkir kimi səciyyələnməsinə əsas verir.

Vahid Ömarov,
fəlsəfə yzrə fəlsəfə doktoru